

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
імені Валентини Волошиної
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ**
ЕКОЛОГО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА
У ФОРМУВАННІ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

студентки 2 курсу, 2МДПЛЗ групи,
Освітньої програми Дошкільна освіта. Логопедія
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістра
Марченко Оксани Валеріївни

Науковий керівник – Карук І.В., доктор філософії (PhD),
старший викладач

Розширена шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії _____

Члени Екзаменаційної комісії _____

Марченко О.В. Шляхи використання еколого-розвивального середовища у формуванні природничо-екологічної компетентності старших дошкільників.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2023.

Кваліфікаційна робота присвячена актуальній проблемі дошкільної освіти – середовищного підходу до процесу формування природничо-екологічної компетентності дітей 6-7-го років життя. Уточнено поняття «природничо-екологічна компетентність», «еколого-розвивальне середовище». Визначено компоненти (екологічна свідомість, екологічне мислення, екологічні цінності), критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий) та рівні (високий, середній, низький) сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовано педагогічні умови формування означеної якості (формування системи знань про природу, умінь взаємодії з нею в умовах еколого-розвивального середовища групових кімнат та інших приміщень дошкільного закладу; набуття досвіду еколого-доцільної діяльності з використанням об'єктів еколого-розвивального комплексу ділянки закладу освіти). Експериментально доведено їх ефективність у досвіді старшої групи дошкільного закладу №18 Вінницької міської ради. За матеріалами дослідження опубліковано 2 статті.

Ключові слова: дошкільна освіта, природничо-екологічна компетентність, старший дошкільний вік, еколого-розвивальне середовище, шляхи використання потенціалу середовища.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1.1. Аналіз базових понять дослідження
- 1.2. Середовищний підхід до формування в дітей старшого дошкільного віку природничо-екологічної компетентності: сутність, особливості впровадження
- 1.3. Реальний стан сформованості природничо-екологічної компетентності старших дошкільників

Розділ 2. ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ СЕРЕДОВИЩНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

- 2.1. Формування системи знань про природу, вмінь взаємодії з нею в умовах еколого-розвивального середовища групових кімнат та приміщення дошкільного закладу
- 2.2. Набуття дошкільниками досвіду еколого-доцільної діяльності у природі з використанням об'єктів еколого-розвивального комплексу ділянки закладу дошкільної освіти
- 2.3. Динаміка сформованості природничо-екологічної компетентності старших дошкільників як результату системного використання еколого-розвивального середовища дошкільного закладу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні екологічна освіта та виховання як в Україні, так і в усьому світі, є одним з найважливіших навчально-виховних завдань сучасності. Починати формування екологічної культури дитини потрібно якомога раніше.

Природа – могутнє джерело пізнання, яке через спілкування розкриває людині свої таємниці й робить її більш чутливою до навколишнього світу. Людина – частина природи, потяг до всього живого закладений у ній від самого народження. Природа залишає глибокий слід у душі дитини. Вона впливає на всі органи чуття своєю динамічністю, яскравістю, різнобарвними кольорами, загадковістю. Природа є джерелом розумового розвитку дитини, скарбницею усіх знань дитини. Серед природи дитина стає дослідником, відкриває для себе новий загадковий світ природного довкілля, яке намагається пізнати, дослідити, дійти самостійних висновків

Ознайомлення дітей дошкільного віку зі світом природи є найважливішим засобом формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, що володіє знаннями й навичками екологічно доцільної поведінки в природі.

Освітній процес повинен бути спрямований на формування таких психологічних властивостей особистості, як потреба у спілкуванні з природою, інтерес до пізнання її законів, мотиви поведінки і діяльності з охорони природи, переконання – в соціальній обумовленості ставлення людини до природи, в необхідності управління природними явищами. Одним із важливих складових світу, що оточує дитину, – це світ природи, а саме природи рідного краю, серед якої вона росте, спілкується, збагачує свій життєвий досвід та вчиться її берегти.

Навколишнє середовище, в якому розвивається дитина, може бути різним: підтримувальним, насиченим, комфортним, розвивальним, а подеколи навіть ворожим. Ефективність впливу довкілля на особистість дитини в дошкільному закладі освіти залежить від здатності педагогічного колективу організувати

комфортне еколого-розвивальне середовище. Щоб сформувати природньо-екологічну компетентність дитини, дорослий має сам орієнтуватись у цих проблемах (глобальних, регіональних, місцевих), мати сформоване почуття громадської відповідальності за стан природи, бажання та дієву готовність до її збереження.

Дошкільний вік – найважливіший етап у становленні екологічного світогляду людини, передбачає створення передумов гуманної взаємодії з природним довкіллям. Старший дошкільний вік – це період інтенсивного особистісного розвитку дитини, вік формування тих особливостей психіки, які визначають поведінку дітей, їхнього ставлення до навколишнього світу й являють собою фундамент особистості.

Тому, формування еколого-природничої компетентності в дітей дошкільного віку є актуальною проблемою сучасності, оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи екологічної свідомості, екологічної культури, що впливають на поведінку та діяльність дитини в природі.

Сформованість еколого-природничої компетентності дає можливість дитині, враховуючи наявні уявлення про цілісність світу природи, його самоцінність і вплив на життєдіяльність людей, самостійно й конструктивно діяти в різних ситуаціях, що вимагають вибору екологічно-доцільної діяльності, мотивує поведінку, взаємодію дітей з навколишнім природним середовищем відповідно до його законів і в гармонії з ним.

Ефективність природньо-екологічної компетентності дитини значною мірою залежить від середовища, в якому відбувається її життєва діяльність. Еколого-розвивальне середовище в широкому розумінні – це єдність природного, предметного, соціального та середовища внутрішнього «Я». Воно забезпечує набуття дитиною досвіду контакту з природнім оточенням та спілкуванням з дорослими (педагогами, батьками). Це неперервна, педагогічно зумовлена,

спільна діяльність дітей, а також дітей і дорослих. У ній останні своєю поведінкою, широю увагою, почуттями, словами навчають дітей взаємодії з природою.

Аналіз сучасних наукових досліджень Г. Беленької, Н. Глухової, Н. Горопахи, Н. Лисенко, З. Плохій та ін., переконливо свідчать, що становлення екологічного світогляду формується поступово протягом життя людини. Початок цього процесу припадає на період дошкільного дитинства, коли у процесі освітньої діяльності закладаються основи світорозуміння, екологічної свідомості і практичної взаємодії з природою.

Сучасні наукові здобутки Г. Беленької, Н. Бібік, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Карук, О. Кононко, Т. Науменко, Л.Присяжнюк, Н. Пустовіт, та ін. містять чітке визначення дефініцій «компетентність», «екологічна компетентність», «екологоприроднича компетентність дітей дошкільного віку».

Актуальність проблеми формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників, наявні суперечності між завданнями і технологіями екологічного виховання дітей, потребами і станом розвитку практики екологічного виховання, можливістю і необхідністю формування у старших дошкільників екологічних уявлень як основи екологічної культури, розвитку екологічної свідомості та позитивного емоційно-ціннісного ставлення дітей до еколого-розвивального середовища, необхідність використання для цього процесу різних засобів з метою підвищення його ефективності зумовили вибір теми нашого дослідження.

Таким чином, окреслений стан проблеми зумовив вибір теми дослідження: **«Шляхи використання еколого-розвивального середовища у формуванні природничо-екологічної компетентності старших дошкільників».**

Об'єкт дослідження – процес формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників.

Предмет дослідження – педагогічні умови використання еколого-

розвивального середовища у формуванні природничо-екологічної компетентності старших дошкільників..

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов використання еколого-розвивального середовища у формуванні природничо-екологічної компетентності старших дошкільників.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати наукові джерела з проблеми дослідження та розкрити теоретико-методичні основи використання еколого-розвивального середовища у формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників, уточнити сутність понять «розвивальне середовище», «шляхи формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку».

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості природничо-екологічної компетентності старших дошкільників на заняттях з природознавства у закладі дошкільної освіти.

3. Визначити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови використання еколого-розвивального середовища у формуванні природничо-екологічної компетентності старших дошкільників.

4. Розробити методичні рекомендації вихователям та батькам щодо організації різних видів діяльності у природі як засобу формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників у закладах дошкільної освіти буде більш ефективним при забезпеченні таких педагогічних умов:

- формуванні системи знань про природу, вмінь взаємодії з нею в умовах еколого-розвивального середовища групових кімнат та приміщення дошкільного закладу;

- набуття дошкільниками досвіду еколого-доцільної діяльності у природі з використанням об'єктів еколого-розвивального комплексу ділянки закладу дошкільної освіти.

Для реалізації поставленої мети і розв'язання сформульованих у дослідженні завдань нами було використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження:**

теоретичних: аналіз, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення інформації з нормативних документів, психологічної, педагогічної літератури і методичних джерел для з'ясування стану досліджуваної проблеми, визначення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов, розробленні моделі використання еколого-розвивального середовища для формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників);

емпіричних (опитування, спостереження, бесіди, узагальнення педагогічного досвіду – для виявлення особливостей формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, тестування, аналіз продуктів діяльності дітей – для визначення рівня сформованості природничо-екологічної компетентності; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування природничо-екологічної компетентності (умови еколого-розвивального середовища групових кімнат та приміщення дошкільного закладу, використання об'єктів еколого-розвивального комплексу ділянки закладу дошкільної освіти);

статистичних (статистична обробка результатів дослідження, їх якісний аналіз), що були застосовані з метою узагальнення результатів експериментального дослідження та забезпечення їх достовірності.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що уточнено теоретичні основи проблеми формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників, виявлено ефективні шляхи педагогічної роботи з формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників, приділено увагу

методиці проведення занять у природі як одного з продуктивних шляхів екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення: результати дослідження та методичні поради можуть бути використані вихователями у роботі з дошкільниками з метою формування у них природничо-екологічної компетентності на заняттях та під час роботи на експериментальній ділянці закладу дошкільної освіти.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась у дошкільному закладі освіти №18 Вінницької міської ради. Дослідженням буде охоплено 15 дітей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційного дослідження обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня: міжнародній – «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2023), регіональній – «Українська дитяча література : здобутки й перспективи розвитку» (Вінниця, 2023) у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, на педагогічній раді дошкільного закладу освіти №18 Вінницької міської ради (червень 2023р.).

Основні результати дослідження висвітлено у 2-х одноосібних публікаціях.

1. Говоруха О. **Формування** *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2022 р.) / за ред. Н. Пахальчук; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2022. Вип. 11.)

2. Говоруха О. Формування відповідального ставлення старших дошкільників до природи засобами дитячої літератури. // Українська дитяча література : здобутки й перспективи розвитку : збірник статей. / Упор. Лапшина

І.М., Віннічук А.П. Вип. 5. Вінниця : ВДПУ, 2023. С.94-99.

Структура роботи включає вступ, два розділи, висновки та список використаної літератури (82 літературних джерела). Основний матеріал подано на 82 сторінках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <http://surl.li/qjxo> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навчальний посібник. К. : Веселка, 2008. 334 с.
3. Беленька Г.В., Науменко Т.С., Половіна О.А. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. К. 2013.115 с.
4. Беленька Г.В., Половіна О.А. Дошкільнятам про світ природи: Діти четвертого року життя (молодший дошкільний вік): навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2017. 128 с.
5. Беленька Г.В., Половіна О.А. Дошкільнятам про світ природи: Старший дошкільний вік: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2013. 112 с.
6. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ / А.М. Богуш, Н.В. Гавриш. – К. : Видавничий дім «Слово», 2008. 408 с.
7. Богуш А.М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.
8. Вашуленко Т. Екологічні ланцюжки. *Дошкільне виховання*. 2007. № 7. С. 18-20.
9. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
10. Водовозова Єлизавета – засновник куточків природи [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/5461979/page:4/>
11. Воробей Г.Є. Екологічне виховання дітей з допомогою казок

- В. Сухомлинського. *Бібліотека вихователя дитячого садка*. 2005. № 23. С. 1-70.
12. Глухова Н. Формування екологічної культури дошкільників засобами пошуково-дослідницької діяльності. Київ, 2005. 27 с.
13. Гнізділова О. А. Методика організації експериментально-дослідницької діяльності дошкільників у природі. Інноваційні технології дошкільного виховання : навчально-методичний посібник / редактор Чернова О. С.; Полтавський національний педагогічний ун-т ім. В.Г. Короленка. Полтава, 2011. Випуск 5. С. 44-64.
14. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 430 с.
15. Горопаха Н.М. Виховання екологічної культури дітей : посіб. для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів. Рівне : Волинські обереги, 2001. 212 с.
16. Грошовенко О.П. Аксиологічні виміри професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в умовах нового змісту початкової загальної освіти. *Молодий учений*. 2016. № 11. С.12-16
17. Грошовенко О.П. Формування екологічного світогляду майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки. Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць [за ред. доктора пед. наук, професора З.П.Бакум]; ДВНЗ Криворізький національний університет. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С.В. 2016. Вип.47. С.94-100.
18. Грошовенко О.П. Психолого-педагогічні основи виховання у молодших школярів дбайливого ставлення до природи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. К. : Вид-во Житомирського пед. у-ту, 2002. Кн. 1. С. 244-249.
19. Гушуленко В.В. Використання екологічних проєктів у роботі з дітьми дошкільного віку : посібник для вихователів дитячих навчальних закладів. Славута, 2013. 46 с.

20. Дитина : Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. Проекту : В.О. Огнев'юк, К.І. Волинець; наук. кер. програмою : О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна; авт. кол.: Г.В. Беленька, Е.В. Белкіна, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко, С.А. Васильєва, М.С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр.осв.і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 3-є вид., доопр. та доп. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.

21. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2004. 352 с.

22. Закон України «Про дошкільну освіту» (затверджений Указом Президента України від 08.03.2016 р.) [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

23. Закон України «Про освіту» із змінами від 11 червня 2008 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/part_1.html

24. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (червень 1991 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

25. Інструкція з охорони праці під час роботи у куточку живої природи [Електронний ресурс] / Режим доступу : [teacher.at.ua>...praci_pid...roboti...kutochku...prirodi...](http://teacher.at.ua/>...praci_pid...roboti...kutochku...prirodi...)

26. Історія виникнення і розвитку систем сенсорного виховання дітей дошкільного віку [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://bukvar.su/pedagogika/page,2,105011-Istoriya-vozniknoveniya-i-razvitiya-sistem-sensornogo-vospitaniya-deteiy-doshkol-nogo-vozhrasta.html>

27. Іщенко Л. В., Кривошея Т.М., Карук І. В. Актуалізація аксіологічної сфери майбутнього вихователя до формування екологічно-вихованої особистості старшого дошкільника. Перспективи та інновації науки. 2024. № 1(35) 2024.

C.166-179.

28. Каплуновська О. Організація екологічної освіти в сучасному навчальному закладі. *Вихователь-методист дошкільного навчального закладу*. 2009. № 8. С. 9-13.

29. Карук І.В. Екологічна освіта та виховання дошкільників як пріоритетний напрям розвитку культури європейського суспільства. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал. 2023.№ 9(23) 2023. С.320-329. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9\(23\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9(23))

30. Карук І. В. Гра-експериментування як засіб розвитку дослідницької активності дошкільників. *Інноваційна педагогіка*. 2020. 20. С. 142-146. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-2-30>

31. Карук І. В. Організація експериментально-дослідницької діяльності дітей у закладі дошкільної освіти. *Perspectives et mise en oeuvre de l'innovation dans le domaine scientifique*. Geneve, Suisse Plateforme scientifique europeenne. 2019. 117-120.

32. Карук І. В. Дефінітивний аналіз та сутність поняття «експериментальна діяльність». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : педагогіка і психологія. 2020. 61. С. 30-35. DOI: 10.31652/2415-7872-2020-61-30-35

33. Кононко О. Розвивальне середовище та умови його створення. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні / Науковий редактор О.Л. Кононко. К., 2003. С. 115-122.

34. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. 141с.

35. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник МОН України*. 2002. № 7. С. 3-38.

36. Конюхова Т.С. Чарівний промінь. Казки про природу для дітей

дошкільного і молодшого шкільного віку. Сімферополь, 2005. 408 с.

37. Кот Н. Куточок природи у дошкільному закладі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. №9. С.46.

38. Крутій К. Сучасне заняття та освітні ситуації. *Дошкільне виховання*. 2016. № 9. С. 6-10.

39. Крутій К., Грицишина Т., Стеценко І. Використання технології освітня подорож як засіб реалізації STREAM-освіти дошкільників. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. 2017. № 2. С. 43-48.

40. Куточок живої природи [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://biggggidea.com/project/kutochok-zhivo-prirodi-u-navchanni/>

41. Левківський М.В. Історія педагогіки : підручник. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 376 с.

42. Лисенко Н. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2004. № 25-26. С. 10-44.

43. Лисенко Н.В. Деякі аспекти вирішення проблеми еколого-педагогічної підготовки фахівців дошкільного профілю у світовій науковій думці. Зб. удосконалення професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю ; упор. Л.В. Артемова, Н.В. Лисенко. К., 1996. С. 93-107.

44. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дошкільників. Київ. : Освіта, 1993. 160 с.

45. Лисенко Н.В. Практична екологія для дітей : навч.-метод. посіб. для батьків, вихователів, вчителів. Івано-Франківськ : Фірма «Сіверсія» ЛТД, 1999. 156 с.

46. Лисенко Н.В. Теорія і практика екологічної освіти: педагог дошкільник. К.: Слово, 2009. 400 с.

47. Лінник О.О. Творче проектування в організації життєдіяльності шестирічок : навчально-методичний посібник. Л.: Альма-матер, 2005. 178 с.

48. Малятко : програма виховання дітей дошкільного віку. Затверджено

Міністерством освіти і науки України / Авт. кол. З.П.Плохій, С.Є. Кулачнівська, С.О.Ладивір та ін. К., 2001. 157 с.

49. Мантула Т.І. Наступність у формуванні цілісного сприйняття природи між дошкільною та початковою ланками освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / Т.І. Мантула ; Ін-т педагогіки АПН України. К., 2007. 20 с.

50. Маршицька В. Екологічні проекти. *Дошкільне виховання*. 2001. № 5. С.14-16.

51. Методичні рекомендації до програми виховання дітей дошкільного віку «Малютко» / За ред. З.І. Плохій. К., 1993.

52. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проекту : О.В. Огнев'юк, К.І. Волинець; наук. кер. програмою: О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна; авт. кол. : Г.В. Беленька, Е.В. Белкіна, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білокаленко, С.А. Васильєва, М.С. Вашуленко [та ін.] / Мін-во освіти і науки України, викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 3-тє вид., доопр. та доп. К. : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 400 с.

53. Мешко Н.Ф. Формування екологічно-мотиваційної діяльності дошкільнят : навчально-методичний посібник для вихователів дитячих навчальних закладів. Березне, 2012. 160 с.

54. Міщенко А.Л. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://posmishka.org/skarb/proektuvannya-osvitnogo-prostoru-doshkilnogonavchalnogo-zakladu-atestatsiyna-robot-a-l-mishhenko-teoriya/>

55. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навчальний посібник. 5-тє вид., доповн. і переробл. Київ : Мойсеюк В.Ю. 2009. 656 с.

56. На допомогу вихователям дошкільних навчальних закладів. Плануємо за програмою «Я у Світі». Метод проектів в ДНЗ. [Електронний ресурс]. Режим

доступу : koipro.kr.ua/arhiv/dpo/method_proekt_dnz.doc

57. Наказ №456 від 09.08.2002 про затвердження положення «Про куточок живої природи загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://vesnat.ru/nuda/polojennya-pro-kutochok-jivoyi-prirodi-zagalenoosvitnih-i-poza/main.html>

58. Національна доктрина розвитку освіти : указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації : у 2 кн. / [М.І. Панов, Ю.П. Битяк, Г.С. Гончарова та ін.]; за ред. М.І. Панова. Х. : Право, 2006. С. 63-71.

59. Нікітенко А. Живий куточок – це дуже серйозно. *Дошкільне виховання*. 1996. № 2. С. 25.

60. Ніколаєнко В.М. Екологічне виховання в ДНЗ (2-6 років) / В.М. Ніколаєнко. Х. : вид. група Основа, 2011. 207 с.

61. Паласевич І. Педагогічні умови екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку. 2021. № 9 (195). С. 88-92.

62. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників : методичний посібник. К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.

63. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу (інноваційні підходи). *Дошкільне виховання*. 2010. №7. С.6-10.

64. Плохій З.П. Формуємо екологічну-компетентність молодшого дошкільника : навчально-методичний посібник до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі». К.: Світич, 2010. 144 с.

65. Половіна О., Гаращенко Л. Формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку: здоров'язберезувальний підхід. *Молодий вчений*. 2018. № 8.1 (60.1). С. 47-52

66. Половіна О.А. Формування у старших дошкільників естетичного

ставлення до природи в процесі ознайомлення з пейзажним живописом. Розвиток дитини-дошкільника: сучасні підходи та освітні технології: монографія / [Г.В. Беленька, Н.М. Голота, А.М. Гончаренко та ін.]; за ред. ІЛ. Загарницької. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. С. 191- 226.

67. Половіна О.А. Цільові прогулянки в природі: моральний аспект. *Палітра педагога*. 2017. № 6(104), С. 9-11.

68. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки : навчальний посібник К.: Абрис, 1998. 448 с.

69. Присяжнюк Л. А. Проектуємо. Досліджуємо. Пізнаємо : формування астрономічних уявлень дошкільників засобами колективного проектування. *Дошкільне виховання*. 2012. № 4. С. 8-13.

70. Присяжнюк Л.А. Організація активно-дієвого пізнання дошкільниками природи в контексті педагогіки емпатуерменту. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв /за ред. Г.С. Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. Вип.5. С.44-48.*

71. Присяжнюк Л. А., Колеснік К. А., Карук І. В., & Король А. В. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації середовищного підходу до організації освітнього процесу в закладах дошкільної і початкової освіти в контексті впровадження європейського досвіду. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць*. 2022. 64. Вінниця: ТОВ «Друк плюс. 161-173. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-64-161-173>

72. Присяжнюк Л. А., Стахова І. А., Карук І. В. Основи природознавства з методикою: практикум з навчальної дисципліни для студентів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 012 Дошкільна освіта галузі знань 01 Освіта/

Педагогіка. Вінниця: Планер. 2018. 142 с.

73. Проектні технології у дошкільному навчальному закладі / упор. Ю.Д. Буракова. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 73 с.

74. Проектні технології у дошкільному навчальному закладі / упоряд. Ю.Д.Буракова. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 204 с.

75. Пустовіт Г.П. Організаційно-педагогічна структура гурткової роботи з екології в позашкільних закладах. *Рідна школа*. 2002. № 8 – 9. С. 9-14.

76. Скірко Г., Чорна Г. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 31. Т. 2. С. 163-169.

77. Скребець В. Екологічна свідомість : історичний розвиток, сучасний стан, психологічна діагностика. Чернігів, 1997. 66 с.

78. Совгіра С.В. Ефективні форми природоохоронної роботи [Електронний ресурс]. Режим доступу : dspace.udpu.org.ua

79. Совгіра С.В. Сутність і структурні компоненти екологічного світогляду особистості. *Екологічний вісник* : науково-популярний екологічний журнал. 2010. № 4. С. 26-28.

80. Соцька О. Від знань та емоцій до еколого-доцільної поведінки. *Дошкільне виховання*. 2014. № 11. С. 24-27.

81. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям. Листи до сина. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5-ти т. К. : Рад. школа, 1971. Т. 3. 670 с.

82. Трубник І.В. Формування в дітей старшого дошкільного віку екологічно мотивованої поведінки. Зб. наук. пр. Бердянського державного педагогічного університету. № 2. Бердянськ : БДПУ, 2005. 213 с.

83. Формування первинних екологічних уявлень у дошкільників : методичний збірник перспективного педагогічного досвіду з проблеми екологічної освіти дітей дошкільного віку / за ред. Р.О. Романчук. Запоріжжя: 2008. 56 с.

84. Яришева Н.Ф. Екологічне виховання дошкільників : посібник для вихователів. К., 2001. 226 с.

85. Шкарупа Є. Організація гурткової роботи в умовах ЗДО: теоретичний аспект. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2021. № 1 (339). С. 234-239.

86. Karuk I. Organization of children's experimentation in environmental education of preschoolers. *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices*, Tallinn: Teadmus OÜ. 2022. 150-152.

87. Karuk I., Kolesnik K., Kryvosheya T., Prysiazhniuk L., Shykyrynska O., Vyshkivska V., Komarivska N. The development of cooperation skills of senior preschoolers in the experimentation process. *Society. Integration. Education*, 2022. I, P. 404-414.

88. Karuk I., Kolesnik K., Kryvosheya T., Prysiazhniuk L., & Shykyrynska, O. Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting *Society. Integration. Education*, II Rezekne, 2021, 729-743. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6247>